

Doc. dr. sc. Rajko Odoša

Docent Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Izvorni znanstveni rad

UDK 347.455-057.87(73)

378.14-057.87(73)

336.717.5

CJELOŽIVOTNA ZADUŽENOST I DESOCIJALIZACIJA NAJOBRAZOVANIJIH KAO POSljedICE AMERIČKOGA SUSTAVA ŠKOLARINA/ UPISNINA I STUDENTSKIH ZAJMOVA

Sažetak:

U radu se kritički analiziraju uzroci, instrumenti i ciljevi neoliberalnih reformskih ideja i preobrazbi u području američkog sustava javnog i privatnog visokog obrazovanja, a posebno financijske, ekonomske, socijalne, političke i kulturalne posljedice uvođenja i kontinuiranog rasta studentskih školarina i upisnina, kao i širenja komplementarnoga sustava studentskih zajmova i posljedičnih enormnih iznosa studentskih dugovanja. Uvođenje i rast školarina na javnim sveučilištima jedan je od najvažnijih instrumenata i aspekata komercijalizacije visokog obrazovanja kao skupa različitih promjena osmišljenih i nametnutih radi uvođenja i jačanja tržišne logike unutar visokoobrazovnih ustanova. Svojedobno optužena za duboku obrazovnu krizu proizašlu iz njihove monopolne pozicije, javnim se učilištima i sveučilištima komercijalizacija nameće kao put i sredstvo «ozdravljenja». Šire, pak, društveno gledano, komercijalizacija obrazovanja odvija se paralelno sa smanjivanjem, privatizacijom i financijalizacijom svih ostalih dijelova javnoga sektora, tj. s napadom na institucije i ostale tekovine «države blagostanja». Višedesetljetno difamiranje i smanjivanje financijsko-regulacijske uloge države u visokom obrazovanju dovelo je do smanjivanja upisnih kvota, rasta udjela studenata u financiranju visokoobrazovnih programa te ustroja i djelovanja javnih sveučilišta prema modelu poslovnih organizacija. Zbog ograničenog broja upisa na javne ustanove, raste broj studenata na privatno-profitnim koledžima i sveučilištima s također rastućim iznosima upisnina. Sve viši troškovi studiranja i dugogodišnja stagnacija dohotka ogromne većine kućanstava prisiljavaju američke studente na uzimanje skupih studentskih zajmova i gomilanje dugovanja, a na korist konglomerata privatnih i kvazijavnih profitnih interesa. Zbog iznosa od bilijun dolara već akumuliranih studentskih dugova živote milijuna najobrazovanijih Amerikanaca ugrožava težak i opasan teret cjeloživotne zaduženosti i socijalne isključenosti. Štoviše, nagomilani studentski dugovi vrlo lako mogu ponovno destabilizirati američki bankovni sustav te dovesti do nove i ponovno globalno raširene financijsko-ekonomske krize. Zaključak je ovoga rada, kako se na primjeru rezultata sprovedene komercijalizacije američkog sustava visokog obrazovanja može sagledati sva njezina obrazovna i najšira društvena destruktivnost, ali i izvući pouke koje bi u javnim raspravama o restrukturiranju hrvatskoga

visokog obrazovanja mogle poslužiti kao argument u prilog zadržavanja i jačanja zajedničkoga financiranja sustava visokoga obrazovanja i znanosti. U slučaju nastavka domaćih visokoobrazovnih preobrazbi prema tržišno-profitnim pravilima i ciljevima, na kraju rada ukratko se iznose ideje o zabilježanju sustava studentskog kreditiranja i mogućim javnim i privatnim alternativnim modelima financiranja očekivano rastućih iznosa izravnih i neizravnih troškova studiranja.

Ključne riječi: komercijalizacija visokog obrazovanja, rastuće školarine i upisnine, student-ski zajmovi, cjeloživotna zaduženost i desocijalizacija najobrazovnijih

1. UVODNE NAPOMENE I RAZMATRANJA

Kroz medije se nedavno proširila vijest o tužbama koje su grupice bivših američkih studenata podnijele protiv nekoliko tamošnjih pravnih fakulteta zbog, kako u tužbi navode, lažnih tvrdnji iznijetih u reklamnim materijalima namijenjenih predstavljanju i privlačenju budućih bruća. Utuženi fakulteti su u brošurama jamčili da devedeset posto njihovih diplomiranih studenata pronađe posao u roku od devet mjeseci, no takve sreće nisu bili završeni pravnici koji su se u ovom slučaju obratili sudu. U obrazloženju tužbi stoji i da se u promidžbi fakulteta iznose preuveličani i stoga neistiniti podaci o prosječnim plaćama koje završeni studenti zarađuju nakon što se zaposle. Razočarani tužitelji također tvrde kako su zbog visokih studijskih troškova nagomilali visoke i opasne iznose dugova. Zbog svega navedenog, od bivših fakulteta traže financijsku kompenzaciju za probleme u kojima su se našli, kao i pokriće troškova studiranja koje uključuje školarine i rashode u svezi sa stanovanjem, prijevoza i prehrane. Povrh novčanih naknada tužitelji od suda zahtijevaju pokretanje istrage koju bi neovisni stručnjaci trebali sprovesti kako bi se utvrdilo pravo stanje stvari u svezi sa zapošljivosti i realnih dohodaka akademski obrazovanih američkih građana. Bez obzira na (još uvijek) sporadičnost ovakvih tužbi, u njima ispričane teške financijske i životne situacije nekolicine diplomiranih pravnika predstavljaju današnji tipični egzistencijalni obrazac milijuna američkih studenata i akademski obrazovanih građana. Na svoj način isto potvrđuje i najnoviji podatak prema kojem je ukupni iznos studentskih dugova nastalih zbog visokih troškova studiranja i uzimanja zajmova već dosegao iznos od bilijun dolara uz tendenciju brzog povećanja. Ovaj zapanjujuće visoki dug brine financijske stručnjake i makroekonomiste jer bi poput nedavnih loših hipotekarnih zajmova mogao izazvati novu financijsku krizu i još jednom teško pogoditi američki i svjetski bankovni i gospodarski sustav. Osim što visoki iznos i upitna naplativost studentskih dugova ugrožavaju američku i globalnu privrednu stabilnost, na individualno-obiteljskoj razini ogromna i rastuća zaduženost uzrokovana visokom cijenom studiranja velikom broju visoko obrazovanih Amerikanaca donosi jedino desetljeća tegobne i turobne otplate dugova, odricanja, ponižavanja i socijalnog (samo)isključivanja.

U ovom radu obavljena istraživanja najopćenitije su posvećena analizi rezultata tridesetogodišnjeg ciklusa neoliberalnih reformskih promjena sprovedenih u američkom i drugim sustavima javnog visokog obrazovanja. Poseban naglasak stavljen je na dokazivanje teze kako svugdje tamo gdje se ove reforme značajnije zazivaju i primjenjuju, one proizvode ne samo strukturalne preobrazbe koje realno znače napuštanje ranije humanističke pozicije i orijentacije visokoobrazovnih institucija već i pad kvalitete života akademski obrazovanog dijela stanovništva, a u konačnici i cijelog društva. Za pogoršanje individualnog i društvenog blagostanja odgovornost se

pripisuje posljedicama procesa privatizacije i komercijalizacije visokog obrazovanja kao suštinskim okosnicama neoliberalnog programa visokoobrazovnog restrukturiranja. Krivnja se preciznije može suziti na jednu od najvažnijih dimenzija privatizacije i komercijalizacije visokog obrazovanja koju čine procesi i mehanizam prenošenja troškova studiranja s društva na studente i njihove obitelji. Sve više školarine na nominalno javnim visokoškolskim ustanovama predstavljaju najpoznatiji instrument oživotvorenja ove neoliberalne ideje o individualizaciji troškova, ali i odgovornosti i ekonomske koristi od visokog obrazovanja. Premda se nužnost uvođenja školarina najčešće opravdava s fiskalnim problemima države i potrebom javne štednje, u radu se razmatraju širi ideološki, politički, profitni i partikularni akademski interesi i ciljevi za koje se pretpostavlja da ipak prevladavajuće utječu na povlačenje države iz obrazovnog područja i njegovo prepuštanje tržišnim mehanizmima i vrijednostima. Zadovoljavanje ideološko-političkih i profitnih interesa društvene elite u području visokog obrazovanja i znanosti istodobno potiče rast zaduženosti sadašnjih i bivših studenata, odnosno korisnika visokoobrazovnih usluga. Uz upitnu kvalitetu obrazovanja kojeg su kupili i skupo platili, desetljeća otplate nagomilanih dugova za najobrazovaniji dio američkog stanovništva znače trpljenje razornih i međusobno povezanih financijskih, ekonomsko-socijalnih, političkih i kulturalnih posljedica.

Rad je podijeljen na pet blisko povezanih cjelina. Nakon uvodnih napomena i razmatranja okvira i predmeta istraživanja, teze, metoda, cilja i svrhe istraživanja, u drugom se dijelu pokazuje kako višedesetljezne neoliberalne reformske politike i strukturalne promjene u američkom i drugim sustavima visokog obrazovanja izravno potječu od ranijih kritika javnog obrazovnog sektora i njegove državne regulacije kao i od apologija tržišnih i privatnih vrlina. U ovom se dijelu rada razmatraju i konkretne političke, ekonomske i fiskalne mjere koje su poslušile za stvarnu dekonstrukciju američkog sustava javnog visokog obrazovanja i njegove retropreobrazbe. Treći dio govori o funkcioniranju mehanizma u kojem rastuće školarine i upisnine prisiljavaju sve veći broj studenata na uzimanje nepovoljnih zajmova i gomilanje dugova, te o alarmantnim veličinama prosječne i ukupne studentske zaduženosti. Četvrti dio razmatra negativne utjecaje nagomilanih studentskih dugova na sve dimenzije života najobrazovanijeg dijela američkog stanovništva trajno obilježenog gotovo nepodnošljivim teretom dugotrajne zaduženosti i popratne multiaspektne socijalne isključenosti. U ovom se dijelu upozorava i kako breme od bilijun dolara ukupnog studentskog duga može lako ponovno ugroziti američki bankovni sustav te raspiriti novu globalnu financijsko-ekonomsku krizu. Zaključni dio sažima prethodnu raspravu i ističe kako zbog prevladavajuće tržišno-profitne orijentacije američkog visokoobrazovnog sustava najobrazovaniji dio stanovništva desetljećima nakon završetka studija mora snositi katastrofalne posljedice prezaduženosti, radne obespravljenosti i socijalne isključenosti. Kako bi se hrvatski i drugi širom svijeta ugroženi visokoobrazovni sustavi i sudionici obrazovnih procesa mogli efikasno obraniti od brojnih štetnih posljedica koje školarine/upisnine i studentski zajmovi proizvode, u zaključnom su dijelu rada ukratko izložene i ideje o alternativnim načinima financiranja studija i studentskih troškova. One dobijaju na važnosti svugdje tamo gdje se vlade priklone visokoobrazovnoj politici i praksi koja znači odustajanje od koncepta i modela «besplatnog školstva». Tijekom istraživanja korištene su metode dedukcije i indukcije, statistička metoda, povijesna metoda, metoda komparativne analize, kao i metode sociološke, politološke, ekonomske i politekonomske analize. Svrha sprovedenih istraživanja leži u kritičkom sagledavanju tamnih strana, najvidljivijih neuspjeha i najtežih posljedica daleko poodmakle privatizacije i komercijalizacije američkog visokog obrazovanja, ali i u želji da se u aktualne hrvatske rasprave i odluke o sadržaju i dosezima Bolonjske reforme unesu (kontra)argumenti potkrijepljeni činjeni-

cama o reformskim rezultatima i iskustvima iz drugih sustava visokog obrazovanja i znanosti podvrgnutih nadzoru i kontroli slobodnog tržišta.

2. RETORIČKA I STVARNA DEKONSTRUKCIJA SUSTAVA JAVNOG VISOKOG OBRAZOVANJA I ZNANOSTI¹

Sve promjene u stvarnom životu započinju kritički intoniranim duhovnim aktivizmom i intelektualnim suprotstavljanjem postojećem stanju stvari. Tako su i prvo idejne, a zatim ideološke promjene iz 1970-ih i početka 1980-ih godina postavile nove i drugačije društvene uvjete i institucionalne temelje za korjenite i široke političke, ekonomske i kulturalne preobrazbe britanskog i američkog društva. Radikalna zamjena ranije vladajuće društvene paradigme obuhvatila je i društveno područje visokog obrazovanja i znanosti, posebno onog dijela obrazovnog sustava koji je u godinama nakon Drugog svjetskog rata izgrađivala, financirala i podupirala zapadna država *blagostanja*. Na temeljima i u okviru posve drugačije društvene paradigme američka javna sveučilišta su relativno brzo podvrgnuta procesima restrukturiranja na tragu brojnih ranijih neoliberalnih i neokonzervativnih analiza, kritika i prijedloga promjena. Široko dostupno, besplatno i zapravo kvalitetno javno visoko školstvo bilo je optuženo za monopolistički položaj, rastrošnost s javnim novcem. loše obrazovne rezultate i generiranje brojnih drugih društvenih disfunkcionalnosti². Pored toga što mu je pripisana rastrošnost u raspolaganju novcem poreznih obveznika, neuspješnost u izgradnji studentskih kompetencija i nepravednost zbog favoriziranja viših društvenih slojeva, američki sustav javnog visokog obrazovanja označen je i glavnim izvorom *šezdesetosmaških* i drugih utopijsko-totalitarnih ideja i društvenih tendencija³. Profesori i

1 David Blacker je autor sintagme ovdje upotrebene kao podnaslov. Blacker je profesor filozofije obrazovanja na *University of Delaware* i autor knjiga *Democratic Education Stretched Thin: How Complexity Challenges a Liberal Ideal* i *Dying to Teach: The Educator's Search for Immortality*.

2 Uz brojne državne mjere i poticaje zagovaranje *europskog tipa sveučilišta* je, prema mišljenju većine analitičara, američki sustav javnog visokog obrazovanja i znanosti (oduvijek manji od privatnog dijela visokoškolskog sustava) učinile vjerojatno najboljim državnim obrazovnim sustavom na svijetu. Da je to bilo tako svjedoči i konstantni priljev stotina tisuća najboljih profesora i znanstvenika iz cijelog svijeta, kao i otkrića stotina novih tehnologija kao posljedica državnog financiranja fundamentalnih istraživanja: interneta, lasera, satelita, magnetske rezonancije, sekvencioniranja DNK itd. Srvani Zakaria, Fareed, *Is America Losing Its Mojo?*, Newsweek, November 13/2009, dostupno na <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2009/11/13/is-america-losing-its-mojo.html>, pristup 6. 1. 2011. No, konzervativno oponiranje *humanističkom* ili *europskom tipu sveučilišta*, koje mladim ljudima uz konkretni sklop nekog znanja vezanog uz proizvodni proces dodatno daje širinu i dubinu humanistički orijentiranog uma i duha, nije za Sjedinjene Države nešto što se tijekom 1960-70-ih godina pojavilo po prvi put. Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće također su se razvila oštra protivljenja velikih američkih kapitalista (A. Carnegie, J. D. Rockefeller i drugi) takvom sustavu visokog obrazovanja koje mlade ljude osposobljava za najdublja pitanja i sumnje, a što podrazumijeva i problematiziranje npr. nastanka profita i profitno-upravljačke elite. Pored poslušnosti, pokornosti i pridržavanja propisanih radnih procedura visoko obrazovanje ne treba kod studenata poticati razvoj talenata, individualnost i osobno dostojanstvo. Prevagiu ovakvih pogleda i stavova u američkom društvu i politici obrazovanja spriječilo je izbijanje Velike depresije i Drugog svjetskog rata jer su ove katastrofe uništile intelektualni ugled klasičnog ekonomskog liberalizma i njegovih visokoobrazovnih varijacija. Srvani Hedges, Chris, *Carstvo opsjena: kraj pismenosti i trijumf spektakla*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 132-134. Čini se kako je glavni dio kritika zbog navodne neracionalnosti javnog visokoobrazovnog sektora ipak bio motiviran namjerom otvaranja tog područja privatno-profitnim interesima i ciljevima. Naime, već se 1960-ih godina baratalo s podatkom da se na svaki dolar uloženi u visoko obrazovanje državi vrati 6.9 dolara. Računica se od tada nije promijenila, a što potvrđuje i istraživanje OECD-a iz 2010. godine (*Education at a Glance*) prema kojem javne investicije u obrazovanje rezultiraju povećanim prihodima od poreza. U zemljama OECD-a osoba s visokoškolskom kvalifikacijom u prosjeku će platiti dodatnih 119.000 USD kod poreza na dohodak i doprinosa u odnosu na osobu koja ima srednjoškolsko obrazovanje. Srvani Milat, A., *Studentski krediti u Europi i Akademska solidarnost, Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju*, str. 27

3 Srvani Mishan, E. J., *Recept za gušenje pobuna: povećati šolarine i uvesti studentske zajmove*, u Samuelson, P.A., ur., *Ekonomska čitanka*, Nakladni zavod Maticе hrvatske, Zagreb, 1975., str. 476-483

asistenti su optuženi da grade novu intelektualnu klasu koja nije elita već obična masa koja, paradoksalno, ugrožava vlastiti masovni pokret. Kao lažna intelektualna klasa, ona misli da joj društveni poredak nije dao dovoljno moći i priznanja iako objektivno uopće ne žive loše. Zbog razočaranosti svojom društvenom pozicijom ona se otuđuje od postojećeg poretka i počinje politički rovariti na sveučilištu. Pridružuju im se studenti kojima je tradicionalna studentska uloga preuska te zajedno nastoje političko djelovanje proširiti izvan sveučilišta na cijelo društvo.⁴ Naravno da je ovaj politički aktivizam lijevo okrenut «budući da je to povijesno orijentacija intelektualne klase u cjelini»⁵, a upravo ljevičarenje šteti unutarnjoj ravnoteži i međunarodnom utjecaju Sjedinjenih Država. Kao primjer za druge vrste optužbi može poslužiti procjena Roberta Nisbeta koji je 1965. godine prema kojoj se u Sjedinjenim Državama «trenutačno ne manje od šezdeset posto svih sveučilišnih nastavnika u ovoj zemlji gade nastave, muke istinskog znanstvenog rada ili kreativnog mišljenja te da će se prihvatiti bilo čega... kako bi na dostojan način bili pošteđeni svega toga».⁶ Milton Friedman, predvodnik kritičara javnog obrazovanja, u knjizi *Sloboda izbora* iz 1980. godine uzroke propusta i promašaja u visokom obrazovanju vidi u niskim školarinama na američkim državnim sveučilištima zbog kojih se neozbiljnim studentima širom otvaraju vrata fakulteta dok se istodobno one željne učenja žrtvuje nezainteresiranosti profesora posvećenih uglavnom istraživanju i publiciranju. Značajnim podizanjem iznosa školarina i deregulacijom obrazovnog područja država bi smanjila svoje financijsko opterećenje i politički opasno regulativno uplitanje, a studenti bi dobili poticaj da traže i dobiju kvalitetno i praktično akademsko obrazovanje. Iznos školarina ne bi morao pokrivati cjelokupan trošak izvođenja studijskih programa jer bi poput profitnih i javna sveučilišta mogla ostvarivati dopunske prihode kroz povezivanje s poslovnim sektorom i komercijalna istraživanja, prodaju oglasnih prostora, prikupljanje darova i sredstava iz zaklada itd. Premda zagovornik stroge individualističke paradigme, M. Friedman ipak prepoznaje da bi, inače poželjno, reduciranje javnog visokog obrazovanja i naplaćivanje visokih školarina dovelo do smanjivanja broja upisanih studenata te kao protumjeru predlaže osnivanje posebnih javnih novčanih fondova namijenjenih studentskom kreditiranju. Diplomirani studenti bi zajmove vraćali nakon što se zaposle i po stopi sukladnoj njihovim budućim prihodima.⁷

Friedmanove programatske ideje postale su okosnica neoliberalnih reformskih mjera i novog tržišnog modela američkog i drugih sustava visokog obrazovanja diljem svijeta. No bez velikih i globalno raširenih ekonomskih problema tijekom 1970-ih godina i završetka ekonomskog *Zlatnog doba* neoliberalne ideje o «tržišnom sveučilištu» i «akademsom kapitalizmu» ne bi mogle uzdrmati tada vladajuću obrazovnu paradigmu niti dobiti relativno široku društvenu potporu. S ekonomskom krizom nestala je i ravnoteža u pogledima američke ljevice i desnice na ulogu države u visokom obrazovanju, a to će u narednim desetljećima donijeti promjene koje će na brojne načine suštinski promijeniti sustav visokog obrazovanja. Kao dio šire neoliberalne skepse u pogledu učinkovitosti, pravednosti i demokratičnosti sveprisutne države isti će negativan stav prevladati i prema javnom sveučilištu, zajedničkom financiranju obrazovanja i koristi koju društvo ima od humanističkog obrazovanja. Kao glavni instrument ispravljanja poprilično preuveličanih nedostataka javnog visokog školstva u Sjedinjenim Državama, Velikoj Britaniji i dru-

4 Sravni Kristol, Irvin, *Neokonzervativizam – autobiografija jedne ideje*, Algoritam, Zagreb, 2004., str. 104-105

5 Ibid. Povjesničar Eric Hobsbawm ne misli tako te tvrdi kako su barem do početka 2. svjetskog rata studenti u svijetu bili desno orijentirani ili politički indiferentni. Sravni Hobsbawm, Eric J., *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009., str. 257-259

6 Sravni kao pod 4, str. 104

7 Sravni Friedman, Milton i Rose, *Sloboda izbora*, Global book, Novi Sad, 1996., str. 201-207

gim zemljama neoliberali su počeli nametati reformski program prema kojem javno visoko obrazovanje i znanost treba široko podvrgnuti ciljevima i procesima privatizacije, komercijalizacije i korporativnog upravljanja.

Pod pritiskom osnaženih neoliberalnih i neokonzervativnih pogleda na visoko obrazovanje od početka 1980-ih godina i pod vodstvom Republikanske stranke, američka se država finansijski i regulacijski sve više povlači iz sustava javnog visokog obrazovanja. Naime, tih je godina pod izgovorom linearnog smanjivanja poreznog pritiska američka država započela oblikovati i sprovesti onodobnu politiku štednje (*austerity policy*) i poticanja gospodarskog rasta na temelju *trickle-down* doktrine. Nova ekonomska politika je uz porezno rasterećenje trebala dovesti i do smanjivanja proračunskih rashoda i manje vlade, osnaživanja poduzetništva, inovativnosti i investicija, te do dugoročnog povećanja državnih prihoda na temelju visokih stopa privrednog rasta ostvarenih zahvaljujući rasterećenom privatnom sektoru. Administracija Ronalda Reagana je na početku mandata vjerovala (ili retorički prikrivala istinsku namjeru) kako usprkos početnom smanjivanju poreznih prihoda neće morati rezati proračunska sredstva za obrazovanje i druge javne programe budući da će više stope privrednog rasta ubrzo obilato puniti državnu blagajnu.⁸ No planirano se nije realiziralo⁹ i počeli su rasti proračunski deficiti.¹⁰ U takvoj situaciji ipak je moralo doći do smanjivanja svih oblika javne potrošnje osim čak i povećanog izdvajanja za oružane snage i vojne programe.¹¹ Smanjivanje javnog sektora i obrazovne potrošnje podudarilo se s društvenom pobjedom neokonzervativne predodžbe o javnim dobrima i uslugama kao skupom, demoralizirajućem i nepotrebnom obliku pomoći nedovoljno poduzetnim i zbog toga siromašnijim slojevima stanovništva. Iako je najveći dio obrazovne potrošnje u Sjedinjenim Državama

8 Oko 1960. godine Sjedinjene Države i europske zemlje su imale jednaku razinu poreza u odnosu na bruto društveni proizvod – otprilike 30 posto. U Sjedinjenim Državama ta je razina narednih pedeset godina ostala nepromijenjena, dok su u Europi porezni prihodi države od tada narasli u svim zemljama između dodatnih 5 i 20 posto BDP-a. U posljednjih pet desetljeća Europa je porast poreznih prihoda koristila za plaćanje naraslog javnog sektora: obrazovanje, brigu o obitelji, zdravstvenu njegu, modernizaciju infrastrukture, kao i za držanje proračunskog deficita pod kontrolom. Premda je uvriježeno suprotno mišljenje, zemlje koje su upale u najdublju proračunsku krizu 2010. godine nisu one s najvišom javnom potrošnjom već one s najnižim poreznim prihodima. U Grčkoj, Irskoj, Portugalu, Španjolskoj, Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama i nadalje se proizvode brojna javna dobra i plaćaju transferi, ali u njima ne postoji volja da se za ovu proizvodnju plati kroz adekvatne javne prihode. Sjedinjene Države su npr. 2010. godine imale drugi po veličini proračunski deficit (kao postotak BDP-a) među najrazvijenijim zemljama, odmah iza Irske. Iste godine one su imale drugi najniži prihod od poreza (kao udio BDP-a) među zemljama OECD-a, odmah iza Australije. Iz kojeg razloga se razina poreznih prihoda u Sjedinjenim Državama nije desetljećima povećala? Najjednostavniji odgovor je zbog politike vlade protiv javnog sektora. Savrni Sachs, Jeffrey, *The Price of Civilization: Economics and Ethics After The Fall*, The Bodley Head, London, 2011., str. 221-225

9 Mit o linearnom smanjivanju poreznog opterećenja je u stvarnosti značio porezno rasterećenje ionako već bogatih i povratak na razinu ogromnih dohodovnih i imovinskih nejednakosti iz 19. stoljeća. Naime, u Sjedinjenim Državama se granična porezna stopa na poduzeća i kapitalnu dobit od 1978. godine do danas smanjila s 48 ili 40 na 35 posto. Važno je spomenuti i kako su ove stope na početku 1970-ih godina dosezale i do 70 posto. Nadalje, istraživanje koje je sprovedeno već 1987. godine pokazalo je da su nakon 1977. godine obitelji ispod najbogatijih 10 posto američkih kućanstava plaćale više stope poreza budući da su bile neproporcionalno više opterećene socijalnim osiguranjem i porastom trošarina, a manje oslobođene smanjivanjem poreza na dohodak. Za razliku od njih bogatije su obitelji bile opterećene nižim stopama poreza kao posljedicom znatnog smanjivanja poreznih stopa na dohotke iz vlasništva – kapitalnu dobit, rente i dividende. U novom bogaćenju najbogatijih «pripomogla» je i porezna evazija kod imućnih budući da tek oko 70 posto njihovih poslovnih prihoda porezna uprava može obračunavati (za razliku od 99 posto novca izdanog na plaće). Savrni Savrni Wade, R., H., *The Great Slump: What next?*, IJRL, 2011, vol. 3, issue 1. Dostupno na http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---actrav/documents/publication/publication_wcms_158927.pdf, pristup 5. 7. 2012.

10 Kada je 1981. g. došao na vlast Ronald Reagan je zatekao nezaposlenost od 7,1 posto i inflaciju od 13,6 posto. Njegov program ekonomskog oporavka, koji je uključivao smanjivanje poreznog opterećenja i javne potrošnje, povećanje vojne potrošnje i *monetarizam*, doveo je do recesije i eksplozije proračunskog deficita. Visoke kamatne stope s kojima se gušila inflacija dovele su do enormnog porasta vrijednosti dolara. Zbog toga je uvoz postao jeftin, dok je izvoz kolabirao. Zbog povezanosti među deficitima, to je moglo značiti samo jedno: ni u budućnosti se proračunski deficiti neće smanjivati. Savrni Galbraith, James, K., *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too*, Free Press, New York, 2008., str. 57-58

11 Savrni kao pod 8, str. 58

smješten u saveznom državama, pad federalnih izdvajanja tijekom 1980-ih (i kasnijih) godina ozbiljno je uzdrmao javni visokoobrazovni sustav i njegovu funkcionalnost. Tih su godina ukupni javni rashodi za savezne obrazovne programe pali s 0,85 posto BDP-a u 1981. godini na 0,50 posto u 1988. godini. U narednim godinama izdvajanja su ipak neznatno rasla te su 2007. godine dosegla razinu od 0,53 posto BDP-a.¹² Premda na prvi pogled može izgledati kao da se radi o nevelikom smanjenju federalnih izdvajanja za visoko obrazovanje, rezanje sredstava za trećinu jednog jedinog postotka američkog društvenog proizvoda za obrazovni sustav znači realni gubitak od desetak milijardi dolara na godišnjoj razini. Zbog ovog je proračunskog smanjenja javnim visokoobrazovnim institucijama dopušteno da na ime kompenzacije uvedu školarine, odnosno da ih značajno povećaju na onim sveučilištima gdje su one simbolično postojale i ranije. Time je označen i početak s godinama sve izraženije individualizacije financiranja visokoobrazovnih institucija, programa i troškova studentskog života. Na tragu pogrješnog ali uvriježenog vjerovanja kako za isti novac privatni sektor nužno proizvodi više vrijednosti u odnosu na javni sektor, s vremenom se ionako reducirani iznosi javnog novca sve više počinju dijeliti i privatno-profitnim visokoobrazovnim institucijama. Danas javne i privatne obrazovne institucije primaju podjednaku federalnu financijsku potporu kroz istraživačke subvencije, ugovore s državom i studentske subvencije. Naoko pravedno, no za razliku od javnih sveučilišta koja imaju obvezu svojim studentima pružiti kvalitetno visoko obrazovanje američka profitna učilišta imaju prvenstvenu obvezu prema svojim - dioničarima.¹³ Pored različitih vrsta odgovornosti, u procjenu pravednosti podjednake raspodjele javnih subvencija treba uključiti i činjenicu da na javnim ustanovama ipak studira čak dvije trećine svih upisanih studenata. Premda se ovdje u suštini radi tek o postupnoj zamjeni javnog obrazovnog monopola s privatnim monopolom¹⁴, ova će promjena u američkom

12 Ibid., str. 59-60. Ovim federalnim izdvajanjima za državno visoko obrazovanje treba pridodati potrošnju na razini pojedinih država u ukupnom iznosu od oko 0,70 posto današnjeg nacionalnog BDP-a. Kada se ukupnoj javnoj potrošnji (saveznoj i na razini država) pribroji 1,63 posto BDP-a privatne potrošnje na visoko obrazovanje, dobije se ukupna američka potrošnja na visoko obrazovanje od gotovo 3 posto BDP. Ova visoka potrošnja je američki sustav visokog obrazovanja razvila do razine industrije veoma važne za američko gospodarstvo, a također i do toga da u ukupnoj populaciji odraslih Amerikanaca njih oko 28 posto ima četverogodišnji ili viši stupanj visokog obrazovanja. Sравни kao pod 10, str. 106, 109. Američko izdvajanje u visini od tri posto nacionalnog proizvoda znatno je iznad prosjeka OECD zemalja od 1,5 posto. Britansko npr. ukupno javno i privatno ulaganje u visoko obrazovanje danas iznosi 12,3 milijarde funti ili tek 1,3 posto BDP-a. Navedimo i kako britanske institucije visokog obrazovanja daju doprinos gospodarstvu zemlje s oko 55 milijardi funti, što je veći iznos od doprinosa farmaceutske industrije. Ukupni prihodi britanskih sveučilišta ovih se godina kreću oko 23 milijarde funti. Sравни Milat, Andrea, *Visoko obrazovanje u Velikoj Britaniji*, Zarez, br. 295/2010.

13 Prema rezultatima sprovedenog istraživanja privatni sektor visokog obrazovanja troši između 20 i 25 posto svog proračuna na marketing i tek 10 do 20 posto na plaće zaposlenog osoblja. Što se tiče savezne financijske pomoći «čak i najprofitabilnija profitna učilišta primaju veći dio svojih financija iz programa savezne financijske pomoći. Prema istraživanju koje je sponzorirao Senat SAD-a, Sveučilište u Phoenixu, najveće privatno sveučilište u Sjevernoj Americi, 90 % svojih financija prima od savezne vlade. Nije previše slučajno da su privatna učilišta među najvećim donatorima članova Odbora za obrazovanje.» Sравни A. Nasser i K. Norman: *Mjehur studentskih dugova zbog kredita – Prokletstvo prve američke generacije zahvaćene mjerama štednje*, dostupno na <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/11/alan-nasser-i-kelly-norman-prokletstvo.html>, pristup 15. 12. 2011.

14 Može se činiti kako studenti u načelu slobodno odabiru sveučilišta koja im nude kvalitetnije programe, nastavnike i uvjete studiranja, no razlike između visokoobrazovnih ustanova objektivno nisu velike, odnosno one se veoma teško mogu pouzdano utvrditi. Zbog toga studenti u trenutku odabira visokoobrazovne institucije zapravo to ne čine na temelju njezine kvalitete već njezinog ugleda. On je, pak, dobrim dijelom rezultat promidžbenog uljepšavanja i pozicije na nacionalnoj i širim rejting ljestvicama sveučilišta. Budući da mu vrijednost ne zavisi od kvalitete nastave i usvojenih znanja studenata već od poželjnosti institucija u očima njihovih korisnika, obrazovne institucije postaju «pozicijska roba». Na rejting listama visokopozicionirana sveučilišta npr. određuju cijenu svojih usluga kako bi održali stanje trajnog viška potražnje i sebe stavili u poziciju odabira između prevelikog broja međusobno suprotstavljenih kandidata. Reputacija sveučilišta održava se i širi tako da se odabiru kandidati koji imaju najviše šansi da završe studij. Zbog toga što su nekoć upravo oni imali sreću biti «odabrani», mnogi diplomirani studenti iz zahvalnosti svoje bivše fakultete godinama obasipaju darovima i novcem iz zaklada. Naravno i zbog toga što ovaj oblik filantropije donosi značajne porezne olakšice. Sравни kao pod 10, str. 107-108

visokom školstvu dovesti do institucionalnih preoblikovanja i promjena u shvaćanju znanja i društvenih zadaća obrazovanja koje znače napuštanje europskog ili humanističkog tipa sveučilišta.

3. RASTUĆE ŠKOLARINE/UPISNINE, STUDENTSKO KREDITIRANJE I GOMILANJE STUDENTSKIH DUGOVA

S uvođenjem i rastom školarina i upisnina na studente se postupno prebacuju sve veći udjeli i tereti u financiranju visokoobrazovnih ustanova, studijskih programa i svakodnevnog studentskog života, pri čemu ih se neprestano umiruje s obećanjima o podizanju kvalitete nastave, njihovih kompetencija i zapošljivosti. Do najvećeg rasta školarina došlo je upravo na javnim koledžima na kojima studira oko 70 posto ukupno upisanih američkih studenata, premda su profitni koledži značajno skuplji u odnosu na neprofitne i javne obrazovne institucije (a i manje prosječno troše po studentu).¹⁵ U međuvremenu su javna sveučilišta počela ostvarivati prihode i putem brojnih drugih komercijalnih djelatnosti kao što su istraživanja za privatni poslovni sektor, oglašavanje u svojim prostorima, prodaja uglednih pozicija u sveučilišnim tijelima, upisivanje stranih studenata itd., a što u paketu s rastućim školarinama postupno vodi k svodenju njihovog javnog karaktera na ispražnjenu etiketu upitne kvalitete.

Reduciranje javnih sredstava za visoko obrazovanje prati i postupno smanjivanje upisnih kvota, a zbog toga se povećava broj studenata primoranih upisati privatno-profitna sveučilišta s visokim i rastućim iznosima upisnina¹⁶. Budući da iznosi školarina i upisnina rastu daleko brže od medijskog dohotka¹⁷, pristup visokoobrazovnim ustanovama postaje sve teži za sve, a posebno za studente iz siromašnijih i srednjih socijalnih slojeva. Statistika je potvrdila da su iznosi prosječnih školarina skočili s 23 posto medijskog godišnjeg dohotka u 2001. godini na 38 posto u 2010. godini.

15 U Kaliforniji npr., saveznoj državi teško pogođenoj fiskalnim problemima i smanjenim izdvajanjima za visoko obrazovanje, javni sustav *University of California* (UC, među poznatijim kampusima su *UCLA* i *Berkeley*) je podigao školarine za prosječno 50 posto u samo tri godine, dok je drugi javni sustav *California State University* (CSU) u istom razdoblju poskupio svoje usluge za 47 posto. Svrni *One State, Two Systems*, *The Economist*, 11. 8. 2012., str. 32. Trenutačna je školarina na UC-u 13.218 dolara, dok je još nedavno 2005. g. iznosila 6.312 dolara (na kraju 1970-ih godina školarina je iznosila oko 500 dolara). Nedavno je obznanjen plan da se školarine povećaju za dodatnih 81 posto do 2015. godine. Prema tom planu školarine bi ak. god. 2015./16. iznosile 23.000 dolara. Svrni *Nathan Brown: Pet teza o privatizaciji i borbi na Sveučilištu u Kaliforniji*, dostupno na <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/12/nathan-brown-pet-teza-o-privatizaciji-i.html>, pristup 20. 12. 2011.

16 U posljednjih desetak godina broj upisanih studenata na profitne koledže narastao je za 225 posto, daleko iznad porasta upisanih u javne visokoobrazovne institucije. Svrni *Alan Nasser i Kelly Norman: Mjehur studentskih dugova zbog kredita – Prokletstvo prve američke generacije zahvaćene mjerama štednje*, dostupno na <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/11/alan-nasser-i-kelly-norman-prokletstvo.html>, pristup 15. 12. 2011. Širenje i jačanje privatne industrije visokog obrazovanja dobro oslikava primjer kalifornijskog privatnog sustava visokoobrazovnih ustanova *University of Southern California* (USC). Ovaj sustav danas zapošljava 22.000 ljudi, a to ga čini najvećim pojedinačnim privatnim poslodavcem (!) u Los Angelesu. Ovaj tipični predstavnik američke industrije privatnog visokog obrazovanja uskoro namjerava zaposliti dodatnih 12.000 zaposlenika nakon što se dovrši novi svjetlucavi kompleks studentskih kuća i trgovina. Svrni *One State, Two Systems*, *The Economist*, 11. 8. 2012., str. 33

17 Medijski dohodak američkih kućanstava je 2010. godine niži – iznosi 49.445 dolara – od onoga iz 1997. godine (50.123 dolara)!. Kroz tridesetogodišnje razdoblje 1980.-2010. medijski dohodak kućanstava je suštinski stagnirao budući da je godišnje rastao tek po stopi od 0,36 posto. Svrni kao pod 19, str. 296. S obzirom na to da je prosječna stopa gospodarskog rasta u istom razdoblju bila znatno viša, može se zaključiti da je raspodjela dohotka u SAD-u snažno i rastuće nejednaka. Paul Krugman je izračunao da se vrijednost proizvoda koju prosječni radnik proizvede u jednom satu (prilagođeno za inflaciju) povećala za gotovo 50 posto od 1973. godine. «Zahvaljujući» koncentraciji dohotka kod malobrojne manjine, izgleda da je obični Amerikanac vrlo malo ili nimalo sudjelovao u raspodjeli koristi od rasta produktivnosti. Svrni Krugman, P., *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 2010., str. 119

Pod istodobnim pritiskom zaradom motiviranog rasta visokoobrazovnih školarina/upisnina, smanjivanja postotka stipendija i stagnacije dohotka američkih kućanstava, sve većem broju studenata već duže vrijeme ne preostaje ništa drugo nego uzeti često nepovoljne i vrlo skupe studentske zajmove. Takvo je zaduživanje dovelo do toga da je danas u Sjedinjenim Državama iznos ukupnih studentskih dugova dostigao razinu od 1 bilijun (1.000 milijardi) dolara¹⁸, što je više i od ukupnog duga kojeg je američko stanovništvo napravilo putem kartičnog plaćanja i zaduživanja. Studenti koji su ovih godina završili američke koledže s njih odlaze s prosječnim dugom većim od 25.000 dolara.¹⁹ Među studentima koji su npr. akademske 2007./08. g. diplomirali na četverogodišnjem preddiplomskom studiju njih 66 posto je imalo neki dug vezan uz troškove studiranja. Iste godine prosječni iznos tog duga bio je 27.803 dolara. No, ukoliko se ovom iznosu pribroje iznosi drugih zajmova koje su za fakultetsko obrazovanje djece uzeli njihovi roditelji, iznos duga raste za još trećinu. Prosječni iznosi dugovanja zapravo prikrivaju činjenicu da veliki broj studenata ima iznimno visoke dugove, najčešće oni koji studiraju na profitnim koledžima i sveučilištima²⁰. Skoro jedna četvrtina od završenih prvostupnika na profitnim ustanovama je 2008. godine pozajmila više od 40.000 dolara, a za razliku od 5 posto studenata na javnim institucijama i 14 posto na neprofitnim koledžima. Prosječni studentski dug raste po stopi od 5 posto godišnje, a osobito brzo raste zadnjih petnaestak godina. Ovaj negativni trend potvrđuju podaci iz kojih se vidi da su npr. diplomirani prvostupnici 2008. godine pozajmili vrtoglavih 50 posto više sredstava nego oni koji su završili isti studij 1996. godine.²¹

4. DUGOTRAJNA ZADUŽENOST I DESOCIJALIZACIJA NAJOBRAZOVANIJIH KAO POSLJEDICE SUSTAVA STUDENTSKOG KREDITIRANJA

Otplata i/ili reprogramiranje studentskih zajmova desetljećima teško opterećuje diplomirane studente, a još teže one koji su studij iz bilo kojeg razloga prekinuli. Za vrijeme pak studiranja visoke školarine i stvoreni dugovi tjeraju studente na zapošljavanje, a to uglavnom loše utječe na njihovu motiviranost i posvećenost učenju. Kako bi zaduženima životna situacija bila još gora pobrinulo se, donedavno prilično liberalno, američko stečajno pravo koje studentske dugove više ne uvrštava među opravdane razloge za pokretanje postupka osobnog bankrota. To znači da se za razliku od npr. kockarskih dugova (!) studentski zajmovi i lihvarske zatezne kamate moraju u potpunosti otplatiti, ali i da se banke i nadalje ne moraju upuštati u temeljitu i ozbilj-

18 Sravni *The College-Cost Calamity*, *The Economist*, August 4th 2012, str. 51

19 Sravni Stiglitz, Joseph E., *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, W. W. Norton and Company, New York, 2012., str. 95. U Velikoj Britaniji prosječni student nakon završetka petogodišnjeg studija ima dug od otprilike 37.000 funti. Studentski dug u Engleskoj je samo tijekom 2009. godine povećan za 10 posto, a u Sjevernoj Irskoj i Walesu za 30 posto (u Škotskoj studenti ne plaćaju školarine i ne moraju vraćati potpore). Sravni Milat, A., *Visoko obrazovanje u Velikoj Britaniji*, Zarez, br. 295/2010. U kanadskoj pokrajini Quebec dvije trećine studenata diplomira s dugovima, a prosječni dug iznosi 15.000 američkih dolara. Sravni Roberts, W. C., *Čemu nas Quebec može poučiti?*, Zarez, br. 338-39/2012. U Finskoj 39 posto diplomanata ima dug čiji je prosječni iznos iznad 6.000 dolara. U Švedskoj 83 posto studenata odlazi sa sveučilišta s dugom koji u prosjeku iznosi 20.590 dolara. Sravni Milat, Andrea, *Studentski krediti u Europi*, http://www.diploma.hr/nov.php?n=Studentski_krediti_u_Europi&p=60, pristup 20. 2. 2012.

20 Na profitnim koledžima studenti imaju prosječno 45 posto veći dug nego na neprofitnim i javnim obrazovnim ustanovama. Uz profitne koledže se također veže 50 posto loših studentskih zajmova, premda na njima studira tek oko 13 posto američkih studenata. Sravni Stiglitz, Joseph E., *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, W. W. Norton and Company, New York, 2012., str. 338, 370

21 *Ibid.*, str. 370-371

nu procjenu solventnosti zajmoprimca i njegovih eventualnih koristi od zaduživanja. Zbog istog razloga banke mogu skoro neograničeno povećavati kamate i druga plaćanja vezana uz kredit²², a to dodatno opterećuje troškove studiranja i povećava udjel nenaplativih studentskih zajmova. Broj nenaplativih studentskih zajmova raste i zbog paralelnog povećanja ukupne zaduženosti stanovništva, ali i pogoršanja prilika na tržištu rada: visokog broja nezaposlenih (upućeni tvrde da je stvarna stopa nezaposlenosti dvostruko veća od službene stope), dugogodišnje stagnacije/pada ogromne većine nadnica, pucanja veze između, s jedne strane, stupnja formalne naobrazbe i, s druge strane, visine nadnica te sigurnosti radnih mjesta itd. Ukoliko se loši studentski zajmovi razvrstaju prema vlasničkom tipu sveučilišta na kojem su nastali, uočljivo je da je nenaplativost znatno veća kod studenata profitnih visokoobrazovnih institucija gdje doseže i do 17,2 posto.²³ No, teret loših studentskih zajmova banke godinama uspješno prevladavaju na teret svih poreznih obveznika budući da u Sjedinjenim Državama za veliki dio studentskih zajmova jamči savezna vlada. Premda su, dakle, za banke ovi savezni zajmovi potpuno nerizični, američki financijski sektor je i u ovom segmentu poslovanja razvioružnu i opasnu špekulantsku praksu. Zbog bilijun dolara ukupnog duga i korištenja studentskih zajmova u visoko rizičnim financijskim poslovima (*sekuritizaciji*) veoma lako može doći, kao i u slučaju s balonom nekretnina i hipotekarnim zajmovima, do otvaranja nove katastrofalne bankovno-financijske i gospodarske krize²⁴.

Lukrativnost financijskog poslovanja sa studentskom populacijom dovela je i do nemoralnog, pa čak i kriminalnog povezivanja financijskog s visokoobrazovnim sektorom. Rastuće školarine i upisnine u materijalnom i statusnom pogledu odgovaraju sveučilišnim upravama i još ponekim dijelovima akademske zajednice, a to je razlog zbog kojeg oni često ne biraju sredstva kako bi obranili sustav skupog visokog obrazovanja i studentskih zajmova. Tijesna povezanost između profitnih visokoškolskih i bankovnih ustanova nastoji se prikriti ne samo zbog toga što su mnoga profitna sveučilišta u manjem ili većem dijelu vlasništvo tvrtki izlistanih na *njujorskoj burzi*. Sprega se želi držati daleko od očiju javnosti i zbog činjenice da čak 80 posto (!) studenata na pojedinim fakultetskim programima nikada ne uspijeva diplomirati²⁵. Zapravo, svega 22 posto prvostupnika uspijeva u roku od šest godina diplomirati na profitnim koledžima, 55 posto na javnim obrazovnim ustanovama, a 65 posto na privatnim neprofitnim koledžima.²⁶ Šire objavljiva-

22 Ibid., str. 58. Kamatna stopa na studentske zajmove uzete kod privatnih novčarskih institucija dosegla je već razinu od 20 posto.

23 Ibid., str. 371. Zapravo se svega 40 posto saveznog i privatnog studentskog kreditnog duga aktivno otplaćuje, dok se ostatak ne otplaćuje ili je plaćanje odgođeno nakon što je student zatražio privremenu odgodu plaćanja zbog ekonomskim poteškoća. Kod državnih studentskih zajmova kamate su zaustavljene za vrijeme odgode plaćanja, ali se kod privatnih zajmova nastavljaju obračunavati (sравни kao pod 13). S obzirom na visoku godišnju stopu rasta ukupnih studentskih dugova prognoze najavljuju da bi veoma brzo stopa nenaplativosti zajmova kod studenata javnih sveučilišta mogla skočiti na 30 do 42 posto, a kod studenata privatnih sveučilišta na 38 do 51 posto. Sравни *Razgovor s Alanom Nasserom: Podvala sa studentskim kreditima*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2001/11/razgovor-s-alanom-nasserom-podvala-sa.html>, pristup 20. 11. 2011.

24 U Sjedinjenim Državama je broj odobrenih hipotekarnih kredita gotovo četverostručio u razdoblju 2000.-2003. godina. Njihova ukupna vrijednost je stoga porasla sa 1.000 milijardi na 4.000 milijardi dolara. U nešto dužem razdoblju od 2000. do 2006. godine eksplodirao je broj najriscantnijih zajmova, poznatih *subprime*, budući da su se dodjeljivali platežno sve lošijim zajmoprimateljima. Procjene govore da je sredinom 2008. g. ukupna vrijednost hipotekarnih kredita dostigla iznos od 5,5 bilijuna dolara. Investicijske banke su svejedno poticale *subprime* zaduživanje jer im je donosilo više kamate, a rizici su bili dobrim dijelom pokriveni državnim jamstvima. To je, dakako, povećavalo broj «predatorskih» kreditora čija je pohlepa bila bezgranična, ali i brojnost zajmoprimatelja sa skupim *subprime* kreditima. Kada su cijene nekretnina 2005/06. počele padati, došlo je do naglog porasta kamatnih stopa na takve kredite jer su založene nekretnine počele gubiti vrijednost. Loši su zajmoprimatelji tada prestali otplaćivati dospjele rate hipotekarnih kredita, banke su otkrile ogromne gubitke i izbila je financijska kriza. Sравни Žitko, M., *Ruka ostaje ista, Zarez*, br. 280/2010.

25 Sравни kao pod 20, str. 94

26 Ibid., str. 195, 371

nje i komentiranje ovih i sličnih podataka vjerojatno bi dovelo do smanjivanja interesa za studiranjem, opadanja broja studenata i korisnika studentskih zajmova, a tako nešto obrazovni profiteri jednostavno ne smiju dopustiti. Zbog toga se na prijemu i upisu studenata često manipulira s informacijama o stvarnim troškovima studiranja, uspješnosti diplomiranja i brzini zapošljavanja studenata. Iz istog su se razloga profitne visokoškolske ustanove i banke dugo i uspješno zajednički suprotstavljale nastojanjima američke vlade da uvede standarde po kojima bi se jedino visoka učilišta koja ispune određene uvjete, npr. visoki postotak uspješnosti završetka studija, minimalni broj studenata koji se nakon diplomiranja uspio zaposliti itd., mogla kvalificirati za programe državnih jamstava za studentske zajmove (*backed loans*). Na ovom se primjeru jasno vidi kako profitno orijentirana američka industrija visokog obrazovanja ni pod koju cijenu ne želi prihvatiti standarde kvalitete niti bilo koji oblik vladine regulacije, no isto ne vrijedi za odnos prema federalnoj novčanoj potpori koja toj industriji godišnje daruje oko 26 milijardi dolara.²⁷

Nakon stjecanja diplome desecima tisuća dolara zaduženi akademski građani prisiljeni su prihvaćati neodgovarajuće i potplaćene poslove, trpjeti šikaniranje i smanjivanje radnih prava, pristajati na nižu razinu potrošnje na obrazovne, zdravstvene, mirovinske i druge vlastite i obiteljske potrebe, široku socijalnu, političku i kulturalnu pasivizaciju itd. Sve teži teret dugova tupi oštricu njihovog kritičkog promišljanja i umrtvljujuće djeluje na bilo kakav osobni i društveni aktivizam. Studenti i njihovi roditelji za vrijeme trajanja studija žive pod trajnim stresom zbog gomilanja dugova, a buduća višedesetljetna otplata duga perpetuiraju teške životne uvjete i unutar novih obitelji koje će zasnovati mladi i visokoobrazovani dužnici. Ipak, bez obzira na sve teške i tvrdokorne probleme uzrokovane visokim troškovima obrazovanja i dugovanjima, mladi Amerikanci i njihove obitelji ne smiju odustati od visokog obrazovanja budući da ono ipak donosi pozitivni prinos na novčano ulaganje, premda značajnije u pogledu olakšanog zapošljavanja nego u visokim osobnim prihodima. Takvo stanje stvari potvrđuju mjerenja prema kojima je danas stopa nezaposlenosti među onima koji su završili koledž ili viši stupanj obrazovanja 4,2 posto, dok je kod onih koji su završili samo srednju školu tri puta veća i iznosi 12,9 posto. U skupini onih koji nisu završili niti srednju školu stopa nezaposlenosti je oko žalosnih 40 posto.²⁸ Zapošljivost pojedinca, dakle, ima čvrste veze s razinom njegove formalne naobrazbe, ali takvo što se ne može utvrditi za odnos između diplome i visine zarađenog dohotka. U determinirajućim uvjetima ekonomske i tehnološke globalizacije možda se može očekivati da se realni dohodak mladih Amerikanaca između 25. i 34. godine života samo sa srednjom školom smanji za više od četvrtine u po-

27 Obamina administracija je 2010. ukinula mogućnost da privatne banke sudjeluju u transferu sredstava kojima federalna vlada osigurava studentske zajmove. Procjene govore da će država tako uštedjeti više od 60 milijardi dolara u narednih deset godina. Ovaj su iznos, očigledno, američki porezni obveznici dosad davali bankama kao čisti poklon. Ogroman iznos koji su banke zadrživale na običnom transferu sredstava bio je poziv na razvoj korupcije budući da su banke podmicivale sveučilišne uprave da prihvate njihov sustav studentskih zajmova. Toj se praksi nisu mogla oduprijeti ni poznata sveučilišta poput *Columbia University*. Ibid., str. 195-196, 371-372; Također Stiglitz, Joseph E., *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, W.W. Norton and Company, New York, 2010., str. 178. Za studente koji uzimaju zajmove opisani državni potez predstavlja stanovito olakšanje, no privatne banke su se brzo i uspješno prilagodile: «SLM (Sallie Mae, uz Student Loan Corp kao podružnice Citigroupa, najveći je zajmodavac studentskih kredita u SAD-u, do sada je kreditirao više od 31 milijun studenata, 2009. g. pozajmio je 6,3 milijarde dolara u privatnim kreditima) će poslovati posve dobro unatoč povlačenju državne potpore. Poduzeće je preduhitriilo promjenu u državnoj kreditnoj politici tako što je izvelo genijalan trik kao zajmodavac. Ranije prošle godine uključilo je svoju osiguravajuću podružnicu u Federal Home Loan Bank of Des Moines, koja je pristala posuđivati velikom zajmoprimcu SLM-u po izuzetnoj stopi od 0,23 %. A u svakom slučaju, subvencionirani krediti gotovo su uvijek nedovoljni da pokriju sve troškove diplome s koledža. Student ima priliku neko vrijeme uživati u blagodatima državnog kredita. Kamatne stope su niže, a za vrijeme odgode plaćanja, kamate se ne gomilaju. Ali, konačno, mnogi studenti moraju uzeti i privatni kredit, obično u većim iznosima i s višim kamatnim stopama koje se nastavljaju penjati za vrijeme odgode plaćanja.» Savrni kao pod 13.

28 Savrni kao pod 20, str. 75

sljednjih dvadeset i pet godina. Mnogo je manje očekivano i teže shvatljivo da je čak i kućanstvima s članovima koji su završili koledž ili još viši stupanj obrazovanja medijanski dohodak u godinama 2000.-2010. smanjen za jednu desetinu.²⁹

U škarama rastućih školarina/upisnina i zaduženosti s jedne strane te stagnacije/pada medijskog dohotka američkih kućanstava (uz sve manju pomoć države) s druge strane, pristup mladim Amerikanaca visokom obrazovanju sve više zavisi od dohotka, bogatstva i obrazovanosti roditelja. To je posebno izraženo u slučaju najpopularnijih i najskupljih sveučilišta koja upis uvjetuju i nadprosječnim rezultatima na nižim stupnjevima obrazovanja. No siromašnije obitelji ne mogu svojoj djeci plaćati najbolje privatne osnovne i srednje škole, niti si mogu priuštiti stanovanje u naseljima i četvrtima koja pružaju kvalitetno javno obrazovanje. Uz druge probleme, takvo stanje stvari dovodi do toga da djeca i mladi ljudi čiji roditelji ne pripadaju u skupinu najmućnijih imaju sve slabije šanse da se visoko obrazuju, brže zapošljavaju i nešto bolje zarađuju. Pri tome im sustav studentskog kreditiranja uopće ne pomaže, štoviše moglo bi se zaključiti da ovaj sustav materijalno slabije stojeće studente još više gura prema siromaštvu. Kada se takvi i izbore za pristup visokom obrazovanju njihova pripadnost nižim klasama predstavlja tešku prepreku za uspješan završetak studija bez obzira na njihove dobre obrazovne rezultate.³⁰

Rastuća nejednakost u pristupu visokom obrazovanju dovodi do širenja ekonomskih, političkih i drugih društvenih nejednakosti i sve oštrije klasne polarizacije američkog društva. Društvo je to u kojem je danas država sve manje zainteresirana ispravljati neravnopravnosti u dostupnosti visokog obrazovanja (i drugih javnih usluga) koje idu na štetu mladih iz srednjih i siromašnijih društvenih slojeva. Povrh toga čini se kako ona kroz sve slabije progresivno oporezivanje dohotka (zapravo regresivno) i nasljedstva dodatno pridonosi učvršćivanju i širenju nejednakosti u raspodjeli dohotka.³¹ Zbog toga nečiju društvenu poziciju u današnje vrijeme sve više određuje pripadnost klasi ili statusnim grupama, a sve slabije njegove funkcionalne karakteristike.³² Naravno da u okolnostima međusobno pothranjujuće ekonomske i obrazovne nejednakosti postoji velika opasnost od zloupotreba politike i političkog sustava u cilju zaštite i jačanja interesa bogatih i moćnih, odnosno neravnopravnosti i opasnih socijalnih razlika. Raširenost nejednakosti, zloupotreba i privilegija podriva međusobno povjerenje ljudi te razbija socijalnu koheziju i društvenu kompaktnost. Društvo u kojem se javna dobra i usluge privatiziraju, socijalne mreže kidaju i nestaju svrhe zajedničkog suživota, na okupu može održati još jedino vrlo moćna i autoritarna ili čak totalitarna država, a što je u potpunoj suprotnosti s izvornim idejama i namjerama poklonika i zagovornika društvene regulacije posredstvom slobodnih tržišta.³³

²⁹ Ibid., str. 7

³⁰ U knjizi *Savjest liberala* P. Krugman prenosi rezultate studije američkog Nacionalnog centra za obrazovnu statistiku iz 2003. godine posvećene obrazovnoj mobilnosti. Zaključci studije koja je pratila obrazovnu povijest jedne generacije studenata pokazuju da su učenici koji su bili lošiji po rezultatima testiranja, ali su potjecali iz obitelji s visokim ekonomskim i socijalnim statusom roditelja, imali veće šanse diplomirati nego učenici koji su na testiranjima bili pri vrhu ali su potjecali iz ekonomski i socijalno nisko pozicioniranih obitelji. Sравни Krugman, P., *Savjest liberala*, Algoritam, Zagreb, 2010., str. 226

³¹ Sравни kao pod 20, str. 75-76

³² Istražujući međugeneracijsku pokretljivost (mobilnost), tj. šanse djece da nadmaše status svojih roditelja, R. Wilkinson i K. Pickett su zaključili da nakon 1980. godine u Sjedinjenim Državama ponovno počinje rasti postotak sinovljeva dohotka objašnjen očevim dohotkom. Taj postotak trenutno iznosi oko 35 posto. Sравни Judt, T., *Zlo putuje zemljom: rasprava o našim sadašnjim nelagodama*, Algoritam, Zagreb, 2011., str. 22

³³ Ibid., str. 85

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Pod pritiskom dugotrajnih, razornih i jednodimenzionalnih idejnih, pedagoških, političkih i ekonomskih kritika te širokih ideološko-političkih promjena s početka 1980-ih godina američki se sustav javnog visokog obrazovanja počeo podvrgavati neoliberalnim strukturalnim preobrazbama. Od tada se kroz procese privatizacije i komercijalizacije u ovaj sustav sve više unose i učvršćuju privatno-profitna, tržišna i menadžerska logika organiziranja, djelovanja, financiranja i upravljanja. Istodobno se iz njega država financijski i regulacijski povlači, a manje-više isti se procesi odvijaju i u drugim važnim dijelovima javnog sektora pogođenog mjerama neoliberalnog društvenog projekta usmjerenog na smanjivanje javnih službi i potkopavanje egalitarnih i demokratskih društvenih normi i institucija. Zbog konstantnog proračunskog deficita proizvedenog poreznim rasterećenjem najimućnijih, porastom vojne potrošnje i monetarističkim mjerama došlo je do značajnog i perzistirajućeg pada u priljevu državnih sredstava na javna sveučilišta. Takva situacija ih prisiljava na uvođenje školarina čiji iznosi godinama rastu srozavajući njihov javni karakter na ispraznu etiketu zbog koje ih je sve teže suštinski razlikovati od privatnih sveučilišta. Porast školarina i relativno smanjivanje upisnih kvota na javnim sveučilištima prati istodobno širenje mreže privatno-profitnih visokoobrazovnih institucija i kontinuirani rast iznosa upisnina najčešće opravdavan prekomjernom potražnjom, visokom kvalitetom obrazovnih usluga i rejting-ugledom privatnih visokoobrazovnih institucija. Kronični fiskalni problemi savezne države, maliciozna razgradnja koncepta i vrednota javnog obrazovanja, reduciranje javnog obrazovnog sektora i fondovsko favoriziranje privatnog obrazovanja stvorili su samorazumljivu i neupitnu situaciju u kojoj studenti i njihove obitelji preuzimaju sve veće udjele u financiranju visokoobrazovnih ustanova, sveučilišnih programa i širih troškova studentskog života. Takvo smanjivanje javnog i povećanje osobnog izdvajanja za visoko obrazovanje u potpunom je skladu s neoliberalnim svjetonazorskim zahtjevom za individualizacijom troškova, ali i očekivanih prinosa od ulaganja u vlastito obrazovanje. Pobjednička neoliberalna politička filozofija/ideologija je utvrdila najvažnije socijalne i intelektualne parametre u čijem će okviru društvo i pojedinac obrazovanju i znanju sve rjeđe pristupati kao javnom dobru načelno dostupnom i korisnom svima, a sve češće kao (pseudo)tržišno reguliranoj industriji čiji se skupi proizvodi kupuju u zavisnosti od individualnih ekonomističkih percepcija, financijskih mogućnosti i statusnih očekivanja. Zbog prevladavajućeg robno-instrumentalnog karaktera obrazovanja i znanja, studenti se preusmjeravaju prema obrazovnim sadržajima koji omogućuju stjecanje dekontekstualiziranih i dehumaniziranih zanatsko-tehničkih vještina ali obećavajućih s aspekata (prekarne) zapošljivosti i (relativne) materijalne sigurnosti. Zaobilaze se i marginaliziraju društveni, a posebno humanistički (i umjetnički) programi i studiji koji sadržavaju kritičke, reformske i/ili emancipatorske elemente i potencijale. Iste nastavno-programске sadržaje također potiskuje i odbacuje sve bolje plaćeni sveučilišni *management* pod izlikama studentske nezainteresiranosti, neprofitabilnosti, izostanka izravnog doprinosa ekonomskim ciljevima društva i sumnjivih težnji kritičkog diskursa svojstvenog društveno-humanističkim područjima i istraživanjima. Podizanje opće prosvjedenosti i racionalne uporabe uma kao koristi koje dolaze iz ovih područja znanja i istraživanja, inače daleko značajnije za cjeloviti i uravnoteženi individualni i društveni razvoj od doprinosa jednodimenzionalnog ekonomskog rasta, ne uklapaju se i nemaju težinu koju traži suvremeno *tržišno društvo*. Takvo društvo umjesto težnji k paralelnom razvoju kreposti (istinoljubivost, mudrost, uviđavnost, kooperativnost itd.) podupire isključiva stremljenja prema br-zom uključivanju u procese materijalne reprodukcije društva i usvajanju tržištu immanentnih mje-

riila i vrednota kao što su konkurentnost, učinkovitost, poduzetnost, korisnost, mobilnost, samopromocija itd.

Tržišno sveučilište i akademski kapitalizam destruiraju autonomiju sveučilišta i slobodu znanosti, svrhu tradicionalnog društveno-humanističkog obrazovanja, kritičko mišljenje i kreativno-moralni individualni razvoj, no to ni izdaleka nisu sve razorne posljedice širenja ideologije slobodnih tržišta na područje visokog obrazovanja i znanosti. Suprotno od obećanog rasta kvalitete znanja i individualnog prosperiteta mnoštvo visokoobrazovanih i onih koji to nastoje postati mora se suočiti s bolnim padom kvalitete života kao posljedicom nametnutih financijskih uvjeta njihovog akademskog obrazovanja. Pod ovim se ne misli na rast participacije pojedinaca u troškovima vlastitog školovanja samo kroz plaćanje sve viših školarina/upisnina i indirektnih troškova studiranja već i kroz rašireno uzimanje državnih i/ili komercijalnih zajmova i gomilanje dužničkih obveza. Tridesetogodišnja stagnacija dohotka devedeset i više posto stanovništva prisiljava, naime, američke studente i njihove obitelji da na rast izravnih i posrednih troškova studiranja odgovore sve većim kreditnim zaduživanjem, a na korist međusobno isprepletenih privatnih i kvazijavnih profitnih interesa novostvorenog akademsko-finanicijskog sektora. Iznos od bilijun dolara akumuliranih studentskih dugova za milijune najobrazovanijih Amerikanaca i njihove obitelji znači podnošenje ogromnog tereta dugogodišnje otplate zajmova, ali i zbog razduživanja za cijeli život izgubljenih materijalnih, radnih, političkih, zdravstvenih, mirovinskih, obrazovnih, kulturalnih i drugih prava, mogućnosti i perspektiva. No, u političkim okvirima snažno izgrađenog neoliberalnog društva i gospodarstva («ekonomija duga») rast školarina/upisnina i kreditne zaduženosti ima pored funkcije osiguravanja profita privatnim interesima i zadaću depolitiziranja i discipliniranja sveučilišta i milijunske studentske populacije, kao i najobrazovanijeg dijela stanovništva čija brojnost u ukupnoj populaciji i među zaposlenima konstantno raste.

Kako se mladi ljudi zbog civilizacijskog napretka i strukturnih zahtjeva suvremenog gospodarstva ne žele i ne mogu odreći visoke naobrazbe ne preostaje im ništa drugo nego žrtvovati se i podnositi brojne profitne hirove i udarce od strane tržištu prepuštenog područja visokog obrazovanja. Pri tome im država, i sama pod dominacijom ideologije i politike slobodnih tržišta i privatnih interesa, sve manje želi i može pomoći. Država se zapravo zalaže za dalje jačanje kapitalizma i tržišnih odnosa u visokom obrazovanju premda se zbog toga diskreditira i gubi javni ugled te pretvara u predmoderni aparat za održavanje na vlasti nasljedne vladajuće klase. Uz to država kroz toleriranje rasta školarina/upisnina, studentske zaduženosti i nenaplativosti kreditnog duga pridonosi opadanju raspoloživog dohotka američkih kućanstava, smanjenju potražnje za proizvodima drugih gospodarskih grana i nižim stopama ekonomskog rasta, ali i ponovnom napuhivanju financijskog mjehura koji još jednom može destabilizirati američki bankovni sustav te dovesti do nove i globalno proširene *Velike recesije*. Ipak, a to potvrđuje i uvodni primjer tužbi protiv nekih američkih fakulteta, nezadovoljni i zaduženi studenti i akademski obrazovani građani na progresivno restrukturiranje, obezvrjeđivanje i obespravljanje javnog sustava proizvodnje i distribucije znanja sve češće odgovaraju različitim oblicima osviještenog intelektualnog otpora i čvrstog socijalnog bunta.

Temeljem sprovedenih analiza i objedinjenih istraživačkih rezultata držimo da je dokazana osnovna hipoteza ovog rada prema kojoj rastuće školarine/upisnine kao instrument oživotvorenja načela individualizacije snošenja troškova visokog obrazovanja ne pridonose ispunjenju neoliberalnih reformskih obećanja o rastu kvalitete visokog obrazovanja, racionalnijem korištenju financijskih sredstava i uključivanju u visoko obrazovanje pojedinaca nižeg socioekonomskog statusa. Štoviše, zajedno s drugim aspektima privatizacije i komercijalizacije obrazovanja i zna-

nosti one od visokoobrazovnih institucija suštinski stvaraju mjesta na kojima se maksimiziraju privatne koristi i privatiziraju javna sredstva, koči razvoj cjelovitih etičkih, demokratskih, ekoloških i humanih vrednota, reproduciraju ekonomska i politička elita te općenito depolitizira i disciplinira studentska populacija. Sustav studentskog kreditiranja, zamišljen kao model koji bi trebao olakšati pristup i normalizirati tijek studija i siromašnijim studentima, zapravo omogućuje bankama kamatarenje studenata i njihovih obitelji dok istodobno na njima privatna i poluprivatna sveučilišta utjeruju profit. Ovim se sustavom još više povećava ionako visoka razina financijske zaduženosti prosječnog američkog kućanstva i značajno umanjuju njegove već ionako sužene socioekonomske mogućnosti i perspektive. Ovi su zaključci ujedno i pouka koju bi hrvatski političari i kreatori nacionalne visokoobrazovne politike morali shvatiti i prihvatiti osim ukoliko im je bliži ideološko-politički diskurs u kojem je visoka zaduženost korisno sredstvo izolacije pojedinaca i društvene kontrole.

Najučinkovitiji način sprječavanja širenja sustava studentskih kredita i njegovih katastrofalnih i raznorodnih posljedica je zadržavanje potpuno javnog financiranja sveučilišta, visokog obrazovanja i fundamentalnih istraživanja te jačanje sustava stipendiranja i subvencioniranja studenata slabijih materijalnih mogućnosti i drugih deprivilegiranih skupina u obrazovnom procesu. Kako nam pokazuje geneza problema u zemljama gdje je sustav studentskog pozajmljivanja najviše razvijen (Sjedinjene Države, Engleska, Sjeverna Irska, Wales, Švedska, Finska, itd.), državno financiranje je jedini siguran način da si najobrazovaniji ne stvore dugoročne financijske obveze i degradiraju kvalitetu života, ali i da se sačuvaju sloboda i jednaki kriteriji pristupa visokom obrazovanju i znanosti svim građanima. Ipak, u slučaju da neoliberalne obrazovne politike i prakse ne namjeravaju odustati od smanjivanja javnih i povećanja privatnih ulaganja u visoko obrazovanje, uvođenja školarina i financiranja studenata putem kreditiranja, nameće se pitanje alternativnog i konstruktivnog oblika pomoći studentima u pronalaženju izvora sredstava za plaćanje troškova studiranja koji ih neće baciti u dužničko ropstvo. Pri tome se ne uzimaju u obzir proturječna rješenja poput državnog pokrivanja dijela kamata na bankovne kredite ili vladinog jamstva za studentske zajmove jer takve prakse nepotrebno opterećuju proračun, pogoduju razvoju skupih privatnih visokoobrazovnih ustanova i ne sprječavaju banke u podizanju cijene njihovih usluga i iscijeđivanju profita. Potraga za drugačijim modelom studentskog financiranja se ne može bazirati niti na eventualnom drastičnom povećanju državnih stipendija i subvencija jer se takvo što neće dozvoliti budući da bi ugrozilo sustav studentskih zajmova i profitne interese akademsko-financijskog sektora. U zadanim problemskim okolnostima kvalitetno, ali parcijalno rješenje, predstavlja osnivanje zaklada koje bi novčano podupirale školarine i studentski standard, no one zbog relativne malobrojnosti i ograničenih sredstava ne mogu značajno pomoći većem dijelu studentske populacije. U zemljama koje su najviše pogođene visokim školarinama i problemom studentskog duga, npr. u Velikoj Britaniji, razmatra se solucija u kojoj bi se uvođenjem poreza na diplomirane (*Graduate tax*) namakla sredstva za troškove visokog obrazovanja novih generacija studenata. Kako je budućnost ovog poreza ipak veoma upitna, analiziraju se i druge mogućnosti kao što su utvrđivanje maksimalne gornje granice povrata studentskog duga od 120 posto, više kamatne stope na studentske kredite za one koji nakon zapošljavanja imaju više prihode i određivanje broja godina nakon čijeg se proteka (prijedlog je 25 godina) oni koji ne uspiju vratiti dug mogu aplicirati za njegov otpis. Zbog nemoći razvlaštene, privatizirane i zadužene države da povrati izgubljene ingerencije sve se ove varijante svode na prebacivanje duga iz jednog u drugo društveno područje i u konačnici na njegov otpis na račun cjelokupne javnosti. Model financiranja studija i studiranja koji bi istodobno u velikoj mjeri pomogao studentima

i zaobišao nezainteresiranu državu i predatorski financijski sektor može zaživjeti na ideji i praksi socijalnog poduzetništva, odnosno društveno odgovornih financijskih organizacija koje studentima pozajmljuju fondovska sredstva uz niske kamate, a povrat sredstava vežu s postotkom plaće za vrijeme zaposlenosti i uz unaprijed definiran broj obročnih otplata (npr. iznos od 8.530 dolara se vraća kroz 118 mjesečnih rata u iznosu od 14 posto plaće). Praktični primjeri za takvo što već postoje, npr. organizacija «Lumni» koja financira obrazovanje studenata u Čileu, Kolumbiji, Meksiku i Sjedinjenim Državama, a dodatne prednosti ovog modela se sastoje u tome što uzima u obzir početni niski socioekonomski i kreditni status korisnika, kao i njegove moguće probleme s pronalaženjem i zadržavanjem plaćenog posla te s nižom zaradom od one očekivane. Uvjeti vraćanja pozajmica su zapravo prilagođeni izračunu realno očekivanih prihoda i zapošljivosti kod određenih zanimanja, a stopa nevratanja je ispod iznenađujuće niskih tri posto. Nažalost i kod ovog modela je prisutan problem prikupljanja startnih sredstava i njihovog dovoljno brzog povećanja kako bi se obuhvatio što širi krug studentskih korisnika. No, kako različiti investitori (tvrtke, fizičke osobe, fondovi, lokalna zajednica, sindikati itd.) od svojih ulaganja u ovaj tip socijalno osjetljivih poslovnih organizacija mogu realno očekivati i određene prinose, čini se kako su šanse za njegovo globalno širenje prilično visoke. Iako primjena ovog modela studentskog financiranja barem, kako se čini, ne dovodi do gomilanja studentskih dugova, osobne prezaduženosti visoko obrazovanih i brojnih pratećih problema, njime se, nažalost, ipak ne mogu zaustaviti i preokrenuti glavni tijekovi privatizacije i komercijalizacije visokog obrazovanja i znanosti.

LITERATURA

- Akademsko solidarnost, *Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju*, Zarez, br. 330/2012.
- Badurina, Natka, *Reforma sveučilišta u Italiji*, Zarez, br. 295/2010.
- Bejaković, Predrag, prikaz Teixeira, P., Johnstone, B., Rosa, M. i Vossensteyn, H., ur., *Cost-Sharing and Accessibility In Higher Education: A Fairer Deal?*, Revija za socijalnu politiku, god. 16, br. 2, str. 228-230
- Bejaković, Predrag, *Obrazovanje u zemljama članicama OECD-a i Hrvatskoj*, Revija za socijalnu politiku, br. 3-4/2007., str. 427-439
- Bejaković, Predrag, *Osobna prezaduženost*, Institut za javne financije, Zagreb, 2010.
- Blacker, David, *Vampirignja baca pipke na obrazovanje*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/11/david-blacker-vampirignja-baca-pipke.html>, pristup 10. 1. 2012.
- Bogdanić, Luka, *Zašto se studenti i profesori u Italiji bune*, Novi plamen, br. 15, str. 113-115
- Bornstein, David, *Instead of Student Loan, Investing in Futures*, <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2011/05/30/instead-of-student-loans-investing-in-futures/>, pristup 25. 7. 2011.
- Brown, Nathan, *Pet teza o privatizaciji i borbi na Sveučilištu u Kaliforniji*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/12/nathan-brown-pet-teza-o-privatizaciji-i.html>, pristup 20. 12. 2011.
- Callinicos, Alex, *Sveučilišta u neoliberalnom svijetu (I-IV)*, http://www.slobodnifilozofski.com/2010/12/alex-callinicos-sveucilista-u_20.html, pristup 20. 6. 2011.
- Cooper, Michelle Asha, *Five Myths About Student Loan Delinquency*, <http://www.forbes.com/2011/05/11/myths-about-student-loans.html>, pristup 22. 7. 2011.
- Čilić Škeljo, Đurđica, *Inteligencija na nišanu*, Zarez, br. 313-314/2011.
- Doolan, Karin, *Weight of Costs – The Financial Aspects of Student Course Choices and Study Experiences in a Croatian Higher Education Setting*, Revija za socijalnu politiku, god. 17, br. 2, Zarez, 2010., str. 239-256
- Ćurković, Dijana, *Odakle podrška protuustavnim zakonima?*, Zarez, br. 313-314/2011.
- Ćurković, Stipe i Prug, Toni, *Studentski prosvjedi u Velikoj Britaniji*, Zarez, br. 296/2010.
- Friedman, Milton, *Kapitalizam i sloboda*, Globus i Školska knjiga, Zagreb, 1992.
- Friedman, Milton i Rose, *Sloboda izbora*, Global book, Novi Sad, 1996.
- Galbraith, John K., *Dobro društvo: humani plan*, Algoritam, Zagreb, 2007.
- Galbraith, James, K., *The Predator State: How conservatives abandoned the free market and why liberals should too*, Free Press, New York, 2008.
- Gatto, J. Taylor, *Oružja za masovno poučavanje: putovanje nastavnika kroz mračni svijet obveznog školovanja*, Algoritam, Zagreb, 2010.
- Hobsbawm, Eric J., *Doba ekstrema: kratko dvadeseto stoljeće 1914.-1991.*, Zagrebačka naklada, Zagreb, 2009.
- Hedges, Chris, *Carstvo opsjena: kraj pismenosti i trijumf spektakla*, Algoritam, Zagreb, 2011.
- Horvat, Srećko, *Kraj ili početak neoliberalne utopije*, 3. program Hrvatskog radija, <http://rnz.hrt.hr/index.php>, 2011.
- Hromadžić, Hajrudin, *S onu stranu korporativizacije sveučilišta i društva*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2009/05/hajrudin-hromadzic-s-onu-stranu.html>, pristup 15. 2. 2012.
- Jadrejčić, Tamara, *Studentski krediti: diploma u džepu i omča oko vrata*, Jutarnji list, 12. 9. 2008.
- Judt, Tony, *Zlo putuje zemljom: rasprava o našim sadašnjim nelagodama*, Algoritam, Zagreb, 2011.

- Kapović, Mate, *Europska unija kao neoliberalna tvorevina: kratka povijest suvremenih eurointegracijskih procesa*, Zarez, br. 302/2011.
- Krašovec, Primož, *Realna supsumpcija u hramu duha: klasna borba u univerzitetskom polju*, Kregar, Josip, *Komercijalizacija i privatizacija visokog obrazovanja*, Revija za socijalnu politiku, br. 2/2009., str. 193-195, <http://www.rsp.hr/ojs2/index.php/rsp/article/viewFile/868/771>, pristup 23. 9. 2011.
- Kristol, Irvin, *Neokonzervativizam – autobiografija jedne ideje*, Algoritam, Zagreb, 2004.
- Krugman, Paul, *Savjest liberala*, Algoritam, zagreb, 2010.
- Lasić, Igor, *Kadrovi javni, profiti tajni – komercijalizacija visokog školstva kao ozakonjena pljačka javnog novca*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2009/10/igor-lasic-kadrovi-javni-profiti-tajni.html>, pristup 15. 2. 2012.
- Levine, Bruce E., *Osam načina za zatiranje pobune među mladim Amerikacima*, Zarez, br. 320/2011.
- Liessmann, Konrad Paul, *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2008.
- Marcelić, Sven, *Isključeni u društvu znanja*, Novi plamen, br. 14, str. 70-72
- Matković, T., Tomić, I., Vehovec, M., *Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj*, Revija za socijalnu politiku, god. 17, br. 2, Zagreb, 2010., str. 215-237
- Mishan, Edward J., *Recept za gušenje pobuna: povećati šolarine i uvesti studentske zajmove*, u Samuelson, Paul A., ur., *Ekonomika*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975.
- Milat, Andrea, *Visoko obrazovanje u Velikoj Britaniji*, Zarez, br. 295/2010.
- Milat, Andrea, *Obrazovanje u EU između tržišnog i javnog dobra*, Zarez, br. 302/2011.
- Milat, Andrea, *Studentski krediti u Europi*, http://www.diploma.hr/nov.php?n=Studentski_krediti_u_Europi&p=60, pristup 20. 2. 2012.
- Padjen, I. i Pokrovac, Z., *Prebrzi vlak za Bolognu*, Feral Tribune, 25. 4. 2008.
- Padjen, I. i Pokrovac, Z., *Bolonjska urota*, Feral Tribune, 2. 5. 2008.
- Pulig, Srećko, *Asocijalna država*, Novosti, 4. 11. 2011.
- Roberts, William Clare, *Čemu nas Quebec može poučiti*, Zarez, br. 338-39/2012.
- Sachs, Jeffrey, *The Price of Civilization: Economics and Ethics After The Fall*, The Bodley Head, London, 2011.
- Stiglitz, Joseph E., *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*, W.W. Norton and Company, New York, 2010.
- Stiglitz, Joseph E., *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*, W. W. Norton and Company, New York, 2012.
- Tkalec, Jasna, *Stvaranje intelektualnih invalida*, Novi plamen, br. 14, str. 76-78
- Valentić, Tonči, *Kognitivni kapitalizam u tranziciji: društvo znanja i društvo parazita*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2009/06/tonci-valentic-kognitivni-kapitalizam-u.html>, pristup 5. 6. 2010.
- Zakaria, Fareed, *Is America Losing Its Mojo?*, Newsweek, November 13/2009, <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2009/11/13/is-america-losing-its-mojo.html>, pristup 6. 1. 2011.
- Žitko, Mislav, *Ruka ostaje ista*, Zarez, br. 280/2010.
- Yates, Michael D., *Radnička klasa u akademskoj tvornici*, Novi plamen, br. 14, str. 72-75
- ***, *One State, Two Systems*, The Economist, August 11th 2012
- ***, *The College-Cost Calamity*, The Economist, August 4th 2012
- ***, *Razgovor s Alanom Nasserom: Podvala sa studentskim kreditima*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2001/11/razgovor-s-alanom-nasserom-podvala-sa.html>, pristup 20. 11. 2011.
- ***, *Alan Nasser i Kelly Norman: Mjehur studentskih dugova zbog kredita – Prokletstvo prve američke generacije zahvaćene mjerama štednje*, <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/11/alan-nasser-i-kelly-norman-prokletstvo.html>, pristup 15. 12. 2011.

Rajko Odobaša, PhD, Assistant Professor, Faculty of Law in Osijek

LIFELONG INDEBTEDNESS AND DESOCIALIZATION OF THE MOST EDUCATED AS A RESULT OF AMERICAN TUITION/REGISTRATION FEE SYSTEM AND STUDENT LOANS

Summary

The paper deals with an analysis of causes, instruments and goals of neoliberal reform ideas and transformations in the area of American state and private university education system and especially financial, economic, social, political and cultural impact of introducing and growth of student tuition and registration fees as well as expansion of complementary student loan system resulting in high level of students' indebtedness. The introduction and growth of tuition fees at state universities is one of the most important commercial aspects in university education as a group of different changes conceived and imposed for the purpose of introducing and enhancing the market logic within university institutions. Since they were accused then of a profound educational crisis due to their monopolistic position, commercialization was imposed on state educational institutions and universities as a way and means of "recuperation". From the socially broader viewpoint, educational commercialization goes correspondingly with decreasing, privatization and financializing of all other parts of public sector i.e. with an attack on institutions and other achievements of "welfare state". Decades-long defaming and deminishing of financial-regulatory state role in university education have caused decrease in registration rate, the growth of student rate in financing university programmes as well as rearranging and activity of public universities towards the model of business organisations. Due to a limited admission number at public educational institutions, the number of students increases at private-commercial colleges and universities with growing registration fees, too. Progressing study expenses and long time income stagnation of the bulk of households have forced American students to take expensive student loans and thus accumulate debts and all to the benefit of the conglomerates of private and quasi-public and commercial interests. Due to a sum of billion dollars of the already accumulated student debts, the lives of many most-educated American people have been jeopardized by heavy and dangerous load of lifelong indebtedness and social exclusion. Furthermore, the accumulated students debts can easily destabilize American banking system once again and cause a new global financial-economic crisis. The conclusion of this paper, exemplified by results of the commercialization of American university education system, is to view all its educational and wide-spread social destructiveness but also to draw a lesson that, while debating on rearranging the Croatian university education, might serve as an argument in favour of keeping and enhancing the system cofinancing of university education and science. In case of resuming the domestic university education transformations towards market-commercial rules and goals, the end of the paper conveys ideas on possible public and private alternative ways of financing educational programmes/institutions and individual study expenses.

Key words: university education commercialization, growing tuition and registration fees, students' loans, lifelong indebtedness and desocialization of the most educated

Dr. Rajko Odoša, Dozent an der Fakultät für Rechtswissenschaften, Osijek

LEBENS-LANGE VERSCHULDUNG UND DESOZIALISIERUNG DER HÖCHSTGEBILDETEN ALS FOLGEN DES AMERIKANISCHEN SYSTEMS DER SCHULGELDER UND STUDIENDARLEHEN

Zusammenfassung

In diesem Beitrag werden Gründe, Instrumente und Ziele der neoliberalen Reformideen und Umwandlungen im amerikanischen System der öffentlichen und privaten Hochschulausbildung analysiert, insbesondere finanzielle, ökonomische, soziale, politische und kulturelle Folgen der Einführung und eines ständigen Wachstums an Studiengeldern und Immatrikulationsgebühren, sowie des dazu komplementären Systems der Studiendarlehen und der äußerst hohen Beträge von Studentenschulden. Einführung und Wachstum von Schulgeldern an öffentlichen Universitäten bildet eines der wichtigsten Instrumente der Kommerzialisierung von Hochschulausbildung als Konglomerat verschiedener Veränderungen, die zum Zweck der Einführung und der Stärkung der Marktlogik innerhalb von Hochschulinstitutionen geschaffen und auferlegt werden. Obwohl früher wegen der tiefgreifenden aus ihrer monopolistischen Lage hervorgehenden Krise angeklagt, wird heute die Kommerzialisierung den öffentlichen Ausbildungsinstitutionen als Mittel und Weg der «Heilung» auferlegt. Im weiteren sozialen Zusammenhang gesehen, läuft die Kommerzialisierung der Ausbildung parallel mit der Stagnierung, Privatisierung und Finanzialisierung von anderen Bereichen des öffentlichen Sektors, bzw. mit dem Angriff auf die Institutionen und andere Errungenschaften des «Wohlstandslandes». Jahrzehntenlange Diffamation und die Herabsetzung der finanziellen und regulierenden Rolle des Staates im Bereich der Hochschulausbildung hat zur Stagnierung der Immatrikulationsquote, zum Wachstum am Anteil der Studenten in der Finanzierung der Hochschulprogramme sowie zur Herstellung und der weiteren Tätigkeit der öffentlichen Universitäten nach dem Modell der Businessorganisationen geführt. Wegen der begrenzten Immatrikulationsquote in die öffentlichen Ausbildungsinstitutionen steigt die Zahl der Studenten an den privaten Profituniversitäten und -Colleges mit genauso wachsenden Immatrikulationsbeträgen. Immer größere Studienkosten und die langjährige Stagnierung des Einkommens in einer grossen Mehrheit von Haushalten zwingen amerikanische Studenten dazu, teure Studentendarlehen einzunehmen und Schulden anzuhäufen, und zwar zu Gunsten eines Konglomerats von privaten und quasi-öffentlichen Interessen. Wegen des Betrags von einer Billion US \$ der akkumulierten Studentenschulden werden die Leben der Millionen von höchstgebildeten Amerikanern von der schweren und gefährlichen Last der lebenslangen Verschuldung und der sozialen Marginalisierung gefährdet. Vielmehr: die angehäuften Studentenschulden können leicht das amerikanische Banksystem aufs Neue destabilisieren und zu einer neuen weltweiten finanziellen und ökonomischen Krise führen. Die Schlussfolgerung dieser Arbeit ist, dass auf dem Beispiel der Resultate der Kommerzialisierung des amerikanischen Hochschulsystems die Destruktivität dieser Kommerzialisierung für die Ausbildung und die ganze Gesellschaft eingesehen werden kann. Desegleichen könnten daraus die Belehrungen gezogen werden, die in öffentlichen Diskussionen über die Restrukturierung der kroatischen Hochschulausbildung als Argument für das Behalten und die Stärkung der gemeinsamen Finanzierung des Hochausbildungssystems dienen könnten. Im Falle der Fortsetzung der einheimischen Umwandlungen des Hochschulwesens nach den

markt- und profitorientierten Prinzipien und Zielen, werden am Ende dieses Beitrags einige Ideen über die möglichen öffentlichen und privaten Alternativen der Finanzierung von Ausbildungsprogrammen und –institutionen sowie den individuellen Studienkosten dargelegt.

Schlüsselwörter: die Kommerzialisierung der Hochschulausbildung, wachsende Studiengelder und Immatrikulationsgebühren, die Studentendarlehen, die lebenslange Verschuldung und die Desozialisierung von Höchstgebildeten